

Metodika zjišťování potřeb dětí a jejich participace

The background features abstract, overlapping shapes in orange, blue, and red. A large orange shape is in the top left, a blue shape is on the right, and a red circle is in the bottom left. These shapes overlap each other and a white rectangular area that contains the text.

MINISTERSTVO PRÁCE
A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ

Text: TÝM PRO RODINY S DĚTMI

Korektura textu: Adéla Vaňková

Grafické zpracování: Veronika Štiglerová

Metodika zjišťování potřeb dětí a jejich participace vznikla za podpory Ministerstva práce a sociálních věcí v rámci projektu S dětmi pro děti.

Realizátor: IQ Roma servis, z.s.

Realizace projektu: 1. 1. 2021 – 31. 12. 2021

Milé čtenářky a milí čtenáři této metodiky,

existuje celá řada technik, které lze při práci s dítětem vyzkoušet a využít je pro jeho větší zapojení do řešení rodinné situace. Tato brožura Vám přináší příběhy z praxe, které naše pracovníce sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi využívají, a pro Vás mohou sloužit jako inspirace. Při práci s dětmi se nebojme být kreativní a využít všechny dostupné možnosti, jak lépe zjistit, co si přeje dítě a jak vnímá svůj aktuální život. Hodně sil a kreativních nápadů do praxe Vám přeje,

Tým pro rodiny s dětmi, IQ Roma servis, z.s.

Proč považujeme zapojení dítěte za důležité?

Právo vyjádřit svůj názor a být vyslyšen je pro děti ustanoveno v Úmluvě o právech dítěte, v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí a také v dalších zákonech a předpisech. Zjišťování názoru dítěte a jeho zapojování do spolupráce je tedy jedno ze základních práv dítěte a je tak i potřeba k této aktivitě přistupovat. V českém kontextu je větší zapojování dětí do rozhodování stále částečně považováno za inovativní a progresivní přístup v práci s rodinou a to se snažíme ve své praxi měnit.

Z výše uvedených důvodů je významnou součástí naší práce s klienty v sociálně aktivizační službě pro rodiny s dětmi (SAS) komunikace a spolupráce s dětmi. Zjišťování názorů dětí a jejich zapojení do spolupráce je jednou z zásadních aktivit, které v práci s rodinou prosazujeme. Jedním z důvodů je naše důvěra v to, že děti dokáží velmi dobře pojmenovat, co potřebují, pokud k tomu dostanou prostor a vhodnou podporu. V praxi nejde jen o to zeptat se dítěte, co potřebuje, jde i o dovednost pracovníka využít různorodé interaktivní materiály, metody a techniky, které mohou dítěti pomoci pojmenovat, co potřebuje a jak situaci v rodině vnímá. Pracovník zároveň získá odpovědi na otázky, co si dítě přeje, co jej brzdí a jaké překážky musí překonávat. Tyto informace mohou (a měly by) zásadně ovlivnit další spolupráci a stát se její nedílnou součástí.

Při poskytování sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi spolupracujeme velmi často s dalšími institucemi a součástí spolupráce je také sdílení informací o rodině a dítěti. Sdílení informací vždy předchází domluva mezi rodinou a pracovníkem, které informace lze s dalšími zapojenými do spolupráce předat. Tato důvěra je pro spolupráci zásadní. V rámci spolupráce rodiny a více odborníků je někdy jednoduché sklouznout k tomu, co říkají o potřebách dítěte dospělí. Pro nás je však podstatné znát, co potřebuje a chce dítě. Tyto informace následně formují obsah spolupráce nejen mezi námi a rodinou, ale v případě potřeby a se souhlasem klienta, jsou také předávány relevantním spolupracujícím partnerům ze strany OSPOD, školy nebo jiných odborníků.

V rámci projektu MPSV „S dětmi pro děti“ jsme rozvíjeli téma participace dětí a vytvářeli vhodné prostředí pro to, aby měly děti možnost v bezpečném prostředí vyjádřit své potřeby a pojmenovat je. Tato práce byla následně sdílena se sociálním pracovníkem orgánu sociálně právní ochrany dětí za účelem začlenění zjištěných informací do individuálního plánu ochrany dítěte.

Co by měl pracovník znát, než se pustí do mapování potřeb?

Běžnou součástí agendy pracovníka SAS je zaměření na spolupráci s nezletilými, protože jejich názory a potřeby zásadně ovlivňují celkovou spolupráci s rodinou. Zjištěné informace může pracovník společně s dítětem předat dalším lidem, ať už jde o rodiče nebo spolupracující odborníky, kteří je poté také mohou zpracovat do svých plánů, jak s dítětem a rodinou dále pracovat.

K mapování potřeb je potřeba dostatek času, který může pracovník s dítětem strávit, ideálně v soukromí, tak aby mohlo dítě otevřeně komunikovat o tom, co se děje a co by si přálo. Zásadní předpoklad pro tuto spolupráci je dobře nastavená spolupráce s rodiči, kteří mají dostatek informací o tom, proč k mapování potřeb u dítěte dochází a jak s těmito získanými informacemi bude zacházeno.

Je velký rozdíl zjišťovat potřeby u malých dětí a u adolescentů. Je potřeba vhodné přípravy pracovníka, aby metody a materiály, které při své práci využije, odpovídaly věku a vyspělosti dítěte. Zásadní je také, aby se pracovník dohodl s dítětem, co se bude se zjištěnými informacemi dál dít. Je nutno vysvětlit, že informace, které dítě při setkání sdílí, jsou soukromé a bez vědomí dítěte nebudou sdíleny s nikým dalším. Je samozřejmě nutné upozornit na jedinou výjimku, což jsou informace podléhající oznamovací povinnosti. Vytvořit důvěrnou atmosféru, kde se dítě uvolní a je ochotné mluvit o svých potřebách, je nutným předpokladem pro tento typ spolupráce. V tuhle chvíli je potřeba vysvětlit rodičům, případně pečujícím osobám, jakým způsobem bude spolupráce s dítětem v soukromí probíhat a co je jejím cílem. Nezbytným předpokladem pro vytvoření tohoto bezpečného prostředí je také dobrá komunikace s rodiči, kterým by pracovník měl transparentně

vysvětlit, že informace, které jim z mapování potřeb dítěte bude předávat, závisí na souhlasu dítěte a může se stát, že určitý typ informací nebude dítě chtít s rodiči sdílet.

Samotnému mapování potřeb předchází důkladná příprava pracovníka, který si připraví pomůcky, které bude pro práci potřebovat a dobře si promyslí, co je cílem zjišťování. Je potřeba zmapovat celkovou situaci dítěte? Je potřeba se zaměřit na téma, které je úzce specifikované (např. škola, jídelní návyky dítěte apod.)? K čemu lze zjištěné informace využít? Jak staré dítě je a jak je mentálně vyspělé? Lze pro dítě zajistit bezpečný prostor pro sdílení nebo tato možnost není? Na základě odpovědi na otázky, kterých může být mnohem více, si pracovník připraví vhodné metody a pomůcky, které využije při setkání s dítětem.

Pomůcky jsou velmi různorodé a jejich využití má za cíl podpořit dítě v jednodušším vyjádření svých potřeb. Každý pracovník má v tomto jiný přístup a také mu vyhovují jiné způsoby práce s dítětem. To je naprosto v pořádku. Není cílem využívat pouze jednu z technik. Cílem je, aby pracovník dokázal vhodně vybírat, kterou z technik a pomůcek může aktuálně využít a je nejvhodnějším nástrojem pro dítě a jeho vyjádření potřeb.

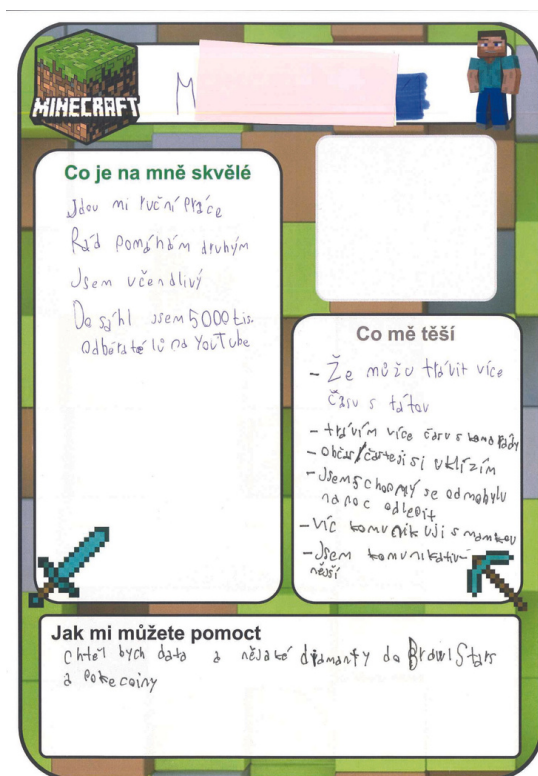
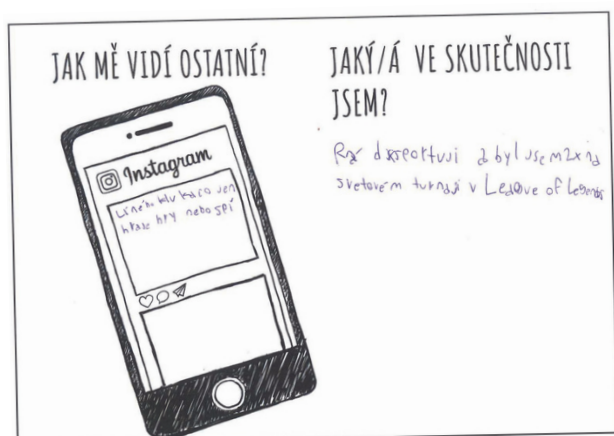
Základním předpokladem pro zjišťování potřeb je vhodně vedený rozhovor. Část dětí (hlavně ti starší) nemusí mít zájem vyplňovat materiály nebo hrát hry.

Mohou ale ocenit, že jim někdo aktivně naslouchá a zajímá se o to, jak situaci vnímá a co potřebuje. I s mladšími dětmi je však rozhovor zásadní pro zjišťování potřeb a citlivé pokládání otázek a doptávání je zásadní předpoklad pro získávání potřebných informací.

Jaké pomůcky mohou pracovníci využívat při zjišťování potřeb a názorů dětí?

Interaktivní materiály:

Jde o pracovní listy s různorodou tematikou, které lze zdarma stáhnout na webových stránkách iqrs.cz (sekce ke stažení – materiály pro práci s dětmi). Tyto pracovní listy jsou rozdělené pro práci s dětmi mladšími nebo staršími a jsou výborným pomocníkem při zjišťování potřebných informací. Na našich webových stránkách jsou také ke stažení materiály neziskové organizace Lumos, které jsou výborně zpracované a zaměřené na oblasti, kde je třeba zjišťovat potřeby a názory dítěte (identita, rodina apod.).

Komunikační bedna:

Komunikační bedna obsahuje mnoho materiálů a pomůcek. Najdete zde věci pro všechny skupiny dětí, od miminek až po teenagery, a také věci, které umožní využít toho, co má dítě rádo - některé děti například rády tvoří, pro ty je v bedně materiál na vyrábění. Dítě tak může například vyrábět obličej se svými pocity z určité situace. Jiné děti preferují pro své vyjádření hru. Pracovník v takovém případě může využít maňásky, postavičky zvířátek či rodiny, hrací telefony či kouzelnou hůlku. Pro starší děti jsou pak lákavější spíše tištěné materiály, které je navedou k vyjádření jejich potřeb.

Karty:

Existuje celá řada karet, které mohou pomoci dítěti pojmenovat, co právě prožívá (např. karty Moře emocí nebo Silné stránky, Dixit). Tyto karty lze výborně využít jak s mladšími tak staršími dětmi. Tip: pokud se snažíte komunikovat s dítětem, které je velmi uzavřené, je to jeden z prostředků, který může na úvod pomoci s uvolněním atmosféry a podpořit dítě v komunikaci.

Různé hry:

Cokoliv, co pomůže dítěti lépe se zamyslet nad svými potřebami (kreativně se meze nekladou).

A co se pak se zjištěnými informacemi stane?

Za využití výše uvedených metod a materiálů vznikne soubor informací, které vypovídají o potřebách a přáních dítěte. Pracovník s dítětem reflektuje zjištěné informace a společně si vyjasňují, jak se s nimi bude dál nakládat. Část informací dítě nemusí být ochotné sdělovat někomu dalšímu a mohou zůstat jako soukromé mezi dítětem a pracovníkem. Část informací může být však velmi důležitá pro další osoby, které jsou s dítětem v kontaktu, ať už jde o rodiče, další pečující osoby, případně odborníky z řad školy nebo OSPOD. Pracovník se s dítětem dohodne na tom, které informace chce dál sdílet a dohodnout se, jak toto sdílení bude probíhat. Ideální forma je, když se všichni zúčastnění společně, i za účasti dítěte, setkají a dítě za podpory pracovníka informace předá. Ne vždy je však taková možnost realistická, v tu chvíli se může stát nositelem informace samotný pracovník, případně jiná osoba, které dítě dostatečně důvěřuje a souhlasí, že by informace předal dál.

Pracovník SAS na tento typ setkání důsledně připraví pracovníka OSPOD a další osoby, které by se koordinovaného setkání účastnili, tak aby chápali, co je cílem setkání a že se společně zaměří na informace, které jsou získané přímo od dítěte. Je potřeba být v tomto sdílení velmi citlivý s ohledem na potřeby dítěte.

OSPOD a potřeby dítěte?

Velmi specifickou roli má v této oblasti OSPOD. Sociální pracovníci v rámci sociálně právní ochrany dítěte mají ze zákona povinnost zjišťovat jeho názor a potřeby.

V tomto může být zapojení pracovníka SAS a uvedených nástrojů podpora pro vznik individuálního plánu ochrany dítěte (IPOD). Jak to v praxi probíhá?

Pracovník SAS se domluví s dítětem, které informace budou sdíleny s pracovníkem OSPOD a následně je dohodnuto společné koordinované setkání, kterého se účastní dítě (pokud je to možné), rodiče, pracovník, který zjišťoval potřeby a pracovník OSPOD. Na tomto setkání dochází k předání informací a ty jsou následně začleněny do individuálního plánu ochrany dítěte.

Celý tento proces může být pro dítě zásadní zkušeností, kdy zažije, že pokud dokáže pojmenovat své potřeby, dospělí na ně reagují a berou je vážně. Někdy se může stát, že při koordinovaném setkání dojde ke zjištění, že je třeba přizvat k řešení situace ještě další odborníky nebo členy rodiny. V tomto případě je vhodné využít k setkání případovou nebo interaktivní případovou konferenci.

Co je to případová a interaktivní případová konference?

Případová konference je koordinované setkání klienta, jeho rodiny a dalších osob, které jsou důležité pro řešení situace (odborníci nebo jiné osoby, které jsou s rodinou v kontaktu). Na setkání dochází ke sdílení informací a domluvě na dalších krocích, které jsou zaznamenány v akčním plánu a povedou k naplňování potřeb dítěte. Jde o jeden ze základních nástrojů pracovníků OSPOD.

Interaktivní případová konference je modifikovanou verzí klasické případové konference, zásadním rozdílem je důraz na aktivní zapojení dítěte a jeho postavení jako hlavního účastníka. Na interaktivní případové konferenci lze dítěti velmi dobře poskytnout prostor pro vyjádření jeho potřeb a názorů, které slyší všichni zúčastnění včetně členů rodiny a odborníků. Cílem setkání je vytvořit akční plán kroků, které by se měly realizovat v rámci rodinné situace a řešení s ohledem na potřeby dítěte.

Co dál?

Vzájemná informovanost je jen začátek a nejdůležitější část, tedy práce na dohodnutých tématech, teprve přijde. Zapojit zjištěné informace do spolupráce s rodinou a věnovat těmto zjištěným potřebám dostatečnou pozornost je důležité. Je potřeba si uvědomit, že pro dítě by mohlo být velmi zraňující, pokud s důvěrou a nadějí sdílí své potřeby a celá tato práce se následně nijak neprojeví v praxi. Mějme toto jako pracovníci s dětmi na paměti a važme si důvěry, kterou nám děti projevily a berme jejich potřeby vážně.

Příklady z praxe pracovníků sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi z IQ Roma servis

MARTINA

Martina má jedenáct let a poznaly jsme se v klubu, kam začala se svým bratrem a synovcem docházet. Marťa pochází ze sedmi sourozenců, o všechny se stará maminka, tatínek jim zemřel. Matka má na starosti nejen běžnou péči o své děti, ale i zvýšenou péči o svého téměř dospělého syna, který vzhledem k tělesnému i duševnímu postižení potřebuje celodenní péči a celkovou starost o domácnost. Na Martinku tedy nezbyvá tolik času, kolik by slečna jejího věku potřebovala. Žije sice s maminkou, ale někdy se o ni stará jedna ze dvou dospělých sester, které už mají také děti a některé jejich děti jsou i ve věku Marti. Když jsem se tedy s Marťou po delší době viděla a ptala se, jak se má ona i její sourozenci, začala být nesvá. Tvářila se, že mi to sdělit chce, jen neví přesně jak.

Šly jsme si tedy spolu sednout do soukromí, kde jsem před ni rozprostřela pracovní listy zaměřené na téma rodiny, ze kterých si postupně vybírala ty, které ji zaujaly. Nejprve si vytáhla nevyplněnou kartu sama o sobě, kterou vyplnila zcela sama. Poté vytáhla kartu o svých rodičích, kde vyplnila pouze matku s minimem informací. Nakonec si vybrala pracovní list s rodokmenem, který však neuměla sama vyplnit. S trochou pomoci jej nakonec vyplnila a Marťa najednou viděla, jak je její rodina rozvětvená. Vzhledem k početné domácnosti a nepřetržité kumulaci lidí neměla jasno v tom, kdo kam patří a jak by se měla zapojovat do chodu domácnosti. Díky této práci byla schopna lépe popsat, že její nejmladší bratr má problémy chodit do školy a matka na něj musí hodně dohlížet, že občas její sestře vypomáhá s hlídáním dětí, ačkoliv nejsou o tolik mladší než ona, anebo že její synovec se odstěhoval a je jí z toho smutno.

Z počátku nevinně položené otázky se nakonec vyklubalo důležité téma, které bylo potřeba začít řešit a díky variabilitě interaktivních materiálů se toto téma podařilo otevřít. S Martinkou a její matkou jsme toto téma poté společně probraly a pro začátek jsme se dohodly na pravidelném docházení do klubu a nastavení doučování pro Martinku. To by jí mohlo umožnit se soustředit aspoň na chvíli jen na sebe a dovolit si užívat běžné dětství. S matkou se zase pracuje na tom, aby rozdělovala úkoly týkající se domácnosti rovnoměrně mezi všechny členy rodiny a nezatěžovala jednotlivce. Zatím takto nastavená spolupráce probíhá pouze pár týdnů, ale zdá se, že Martinka si čas, který se věnuje pouze jí, zaslouženě užívá a my už vidíme pozitivní výsledky.

JASMÍNKA

Jasmínce je 6 let a žije se svou starší sestrou u babičky. U starší sestry se objevily komplikace se zuby, měla je zkažené a stav jejích zubů vedl až k velkému zánětu v těle, který bylo nutné léčit. Z toho důvodu jsem se rozhodla s Jasmínkou téma péče o zuby otevřít, abychom předešly podobnému scénáři. Jako pomůcku jsme použily časopis Méďa Pusík, ve kterém byla hravou formou popsána zubní péče od návštěvy zubaře, ošetření zubního kazu, vytržení zubu a správné čištění zubů.

Nejprve jsme si přečetly příběh o tom, jak medvídek navštívil zubaře, který mu vytrhl mléčný zub. Na základě tohoto příběhu jsme řešily výměnu mléčného chrupu, která u Jasmínky právě nyní probíhá. Probíraly jsme, proč je nutné správně a pravidelně si čistit zuby, na obrázcích určovala holčička druhy zubních past, ukazovala mi, jakou z těchto past už někdy používala, také mi řekla, že zubní kartáčky mění, aby si mohla zoubky vždycky správně vyčistit.

Dalším úkolem bylo určování pro chrup zdravých a nezdravých potravin. Ve většině případů rozlišovala holčička potraviny správně, ale bylo překvapivé, že jako potravinu škodlivou pro zuby určila jablko a hrušku. Společně jsme se zasmály, když mi Jasmínka řekla, že ví, co je pro zoubky dobré, ale ona má nejraději právě ty potraviny, které jsou škodlivé, jako je např. dort, oplatky a jiné sladkosti.

Zde jsme zase použily příklad Médi, který se o dort rozdělil se svými kamarády, takže všichni mlsali jenom trochu, a např. po sněžení zmrzliny si vyčistil zuby. Holčičce jsem připomněla, že je potřeba o zuby pečovat pravidelně, jako příklad jsem jí dala starší sestru, která se zkaženými zuby zažila hodně bolesti.

V časopisu jsme vyplňovaly i další úkoly – jmenovaly jsme části zubu, prohlížely si zařízení zubní ordinace, četly jsme o některých „zubních“ zajímavostech u zvířat. Jasmínku překvapilo nejvíc to, že žralok má stále všechny zuby, protože když mu nějaký zub vypadne, vyroste mu za něj ihned nový.

Tomuto tématu jsme věnovaly dvě schůzky a holčičku hodně zajímalo, bavilo ji řešení úkolů z časopisu i zajímavé informace, které jsme si přečetly. Zpětně jsem se s Jasmínkou na téma péče o zoubky bavila ještě několikrát. Vždy mi ukázala, jak o zoubky pečuje, že si mění kartáček a její chrup je ve velmi dobrém stavu.

MARTIN

Martin je žákem 6. třídy a od útlého věku ho vychovává jeho babička. Vzhledem k vyššímu věku babičky se začaly objevovat problémy během distanční výuky, která probíhala on-line a babička Martina se v této oblasti nevyznala.

Nejen, že mu nemohla pomoci s výukou, ale především se neorientovala v tom, co Martin na počítači vlastně dělá. Domnívala se, že se na počítači učí, ale ze zpráv ze školy se dozvěděla, že má Martin velké množství zameškaných úkolů a nepřipojuje se na on-line výuku. Martin však trávil na počítači takřka celý den, zhoršila se komunikace s babičkou, Martin se uzavřel a komunikaci o škole odmítal.

Do rodiny začala intenzivněji docházet klíčová pracovnice rodiny, s níž vždy Martin bez obav komunikoval a spolupracoval s ní také v oblasti školního prospěchu a trávení volného času. Ze začátku spolupráce však Martin odmítal komunikovat i s klíčovou pracovnicí. Byl uzavřený a bylo znát, že současná situace spojená se školou je pro něj velice obtížná.

Ve vzájemné komunikaci pomohl počítač, kdy klíčová pracovnice začala s Martinem mluvit o možnostech využití počítače a dozvěděla se od Martina, že hraje hru, která mu umožňuje virtuálně komunikovat s kamarády ze školy, s nimiž se nyní nestýká osobně. Po nějaké době Martin souhlasil s tím, že ukáže klíčové pracovnici, jakou hru hraje a vysvětlí jí pravidla. Martin popisoval jednotlivé postavy ve hře a prostřednictvím počítačových postav začal hovořit také o sobě.

Klíčová pracovnice se ho doptávala na jednotlivé postavy ve hře, ptala se na jejich charakteristiky, jaké jsou, co mají rády, čeho se bojí a tak podobně.

Prostředí hry pro něj bylo bezpečné, měl možnost „ukrýt“ sám sebe pod počítačovou postavu a otevřít, co ho trápí. V této „hře“ pokračovala klíčová pracovnice i dále a otázka, jak se Martinovi daří, byla položena na postavu ze hry, se kterou se identifikoval.

Klíčová pracovnice se dozvěděla, co je pro něj bariéra pro komunikaci se školou a o škole. Distanční výuka zcela přerušila jeho vazby na spolužáky, a když začala on-line výuka, měl obavy se připojit, bál se reakcí spolužáků, které dlouho neviděl, silně utrpělo jeho sebevědomí. I v této fázi bylo využito postav ze hry, kde byl prostor se doptávat, jak by postava tuto situaci řešila. Martin sděloval své nápady a bylo s ním hovořeno o tom, jestli by některé z navrhovaných řešení nemohl vyzkoušet i on sám. Jedním z nápadů bylo připojovat se na výuku nejprve bez zapnuté kamery. Tuto možnost pracovnice domluvila ve škole a Martin se začal do vyučování zapojovat i bez obrazu.

Po krátké době se podařilo jeho obavy natolik zmírnit, že se mohl výuky již plně účastnit i se zapnutou kamerou. Tato zkušenost Martinovi pomohla také v následném fyzickém návratu do školy, který byl pro něj v mnoha směrech příjemnější.

Pro Martina bylo přínosné, že pracovnice dokázala propojit jeho aktivity ve virtuálním světě s tím reálným, snažila se mu porozumět a pomohla mu najít vhodné řešení situace, ve které se ocitl.

KAROLÍNKA

Karolínce je jedenáct let, žije se svou maminkou, jiné příbuzné nemá. Před třemi lety byla v souvislosti s onemocněním obou rodičů krátkodobě umístěna do ZDVOP a pak i do dětského domova. Tatínek Karolínce krátce poté zemřel. Mamince se s pomocí sociálních pracovníků a OSPOD podařilo podat návrh na soud a Karolínku získat zpět do své péče. Karolínce byl stanovený soudní dohled, takže tvorba IPOD a jeho průběžné vyhodnocování se tak stalo nedílnou součástí spolupráce maminky s OSPOD i službou SAS. Důkladnější zmapování potřeb Karolínky bude do budoucna hrát zásadní roli pro nastavení cílů spolupráce. Pracovnice SAS si tak připravila materiály dle jednotlivých okruhů, Karolínka na nich pracovala se zájmem a ráda. Maminka aktivity také vždy se zájmem sledovala, mapování potřeb její dcery považuje za smysluplné, stejně jako předání výsledných informací pracovníci OSPOD. Karolínka si přála prozatím všechny aktivity provádět za přítomnosti maminky, líbilo se jí, že bude znát její přání a potřeby.

Na jednu ze schůzek v domácnosti si sociální pracovníce připravila téma zdravé stravy. Maminka i Karolínka totiž mají zdravotní komplikace, které úzce souvisí se stravovacími návyky. Pracovnice na setkání přinesla pexesovou hru „Znáš ovoce a zeleninu?“ od spol. Betexa games, která obsahuje trojice kartiček k jednotlivým druhům ovoce nebo zeleniny (jak roste, jak vypadá zralá, co se z nich za potraviny vyrábí). Dítě má za úkol trojice poskládat dohromady a ovoce se zeleninou poznat. Lze také zjišťovat, jestli dítě ovoce/zeleninu zná, má ji rádo nebo ne. Další z her, opět pexeso, byly kartičky s potravinami a nápoji, u kterých by dítě mělo rozlišit, co je zdravé a co by se nemělo jíst moc často.

Pracovnice měla rovněž připravené otázky na téma zdravého stravování: co má Karolínka ráda k snídani, ke svačince, obědu, večeři, jestli s přípravou jídla doma pomáhá apod. Dále měla připravený grafický přehled množství cukru v běžných nápojích a omalovánky s různými druhy jídel a nápojů. Doprovodná aktivita byly otázky na stravu zvířátek, které má Karolínka moc ráda.

Karolínku pexesová hra „Znáš ovoce a zeleninu“ moc bavila, správně k sobě poskládala trojice kartiček, nepoznala pouze jedno ovoce (třešně) a u několika produktů nevěděla, z jaké zeleniny nebo ovoce se vyrábí (např. kečup z rajčat).

U další pexesové hry (rozlišování na zdravé a nezdravé potraviny) Karolínka rozlišila téměř všechno správně.

Malé komplikace nastaly pouze u salámu („Dává se do svačinky do školy, takže je zdravý.“) a u obrázku vody z kohoutku, kterou Karolínka identifikovala jako šťávu/sirup, protože vodu samotnou nepije a nemá pocit, že by se voda samotná dala pít. Z otázek co má ráda, také vyplynulo, že dobře ví, co je zdravé a co moc ne, ví jak chránit zoubky před sladkým jídlem, ale čištění zubů ji občas maminka musí připomenout.

Doma s vařením pomáhá hodně (krájení, loupání), několik jednoduchých jídel zvládne sama uvařit nebo ohřát. S maminkou jí společně, prostřou si stůl a popřejí si dobrou chuť. Otázky k denním jídlům všechny zodpověděla bez problémů - má ráda spoustu z "klasické" kuchyně, ale občas jí maminka vezme do nějakého fast foodu, i když Karolínka ví, že to není moc zdravé a neměla by to jíst každý den („protože by byla tlustá“). Svačiny do školy připravuje maminka, Karolínka popisuje, jak svačinky vypadají a kdyby si mohla vybrat, dělala by je jako maminka (pečivo, namazané se sýrem/salámem). Doplnující otázky - co jí jednotlivá zvířátka - jí také bavila, přála by si pejska, takže dobře ví, co jí pejsci. U pracovních listů Karolínka našla bez problému nejsladší i nejméně sladké nápoje, není to pro ni žádné překvapení, že jsou limonády velmi sladké a ne moc zdravé, ví už dávno. Nakonec dostala několik omalovánek, vybere si jednu, kterou napříště donesla pracovníci vybarvenou (svačina do školy).

Maminka se celé aktivity účastnila a byla hrdá na Karolínku, která dokázala správně odpovídat na otázky. Také doplňovala pracovníci další podstatné informace o stravovacích návycích rodiny (např. sladké limonády pijí jen výjimečně, fast food je sváteční záležitostí). Pracovnice v tomto ohledu zjistila, že maminka i Karolínka mají velmi dobrý přehled o tom, jak by měly zdravé stravovací návyky vypadat. S ohledem na zdravotní stav maminky i Karolínky byla tato aktivita velmi důležitá a pro pracovníci přinesla zásadní informace, že v tomto směru rodina aktivně řeší svou situaci a své stravovací návyky si hlídá.

S dvanáctiletou Luckou jsme se potkaly, když byla distanční výuka. Ještě před Vánoci bylo vše v pohodě. Na otázku, jestli není potřeba pomoci s něčím do školy, maminka odpověděla, že Lucka všechno zvládá. Po novém roce, před uzavřením známek, však maminka prosila o pomoc. Neví, co má dělat, dcera bude nehodnocena z několika předmětů. Domluvily jsme se, že mohu Lucce pomoci s doučováním v předmětech, kde byla nehodnocena. Během distanční výuky měla rodina ve školních povinnostech opravdu chaos. Bylo pro ně náročné zjistit, kdy se úkoly v papírové formě odevzdávají a kdy si mají nové vyzvednout. V rodině také chyběla kvalitní technika k připojení na online výuku, věčně padal internet nebo se hovor zasekával a Lucka byla demotivovaná se připojovat. Vypracování úkolů pro ni bylo také náročné. Nevěděla si s nimi rady a máma jí nedokázala pomoci. Občas také musela hned ráno hlídat mladšího bratra nebo psa. Lucčin bratr má specifické potřeby a vadu řeči a jeho hlídání je náročné a Lucka má pocit, že máma často upřednostňuje jeho potřeby před Lucčinými, což je pro ni někdy hodně těžké.

Situace ve škole i doma gradovala a nakonec byla do spolupráce zapojena také kurátorka pro děti a mládež. Maminka líčila velmi barvitě, co vše se dělo a proč nyní spolupracuje i s kurátorkou a já nabídla, že v rámci doučování mohu s Luckou toto téma otevřít. Maminka souhlasila. S Luckou jsme celou situaci probíraly. Povídala mi o tom, že jsou s mámou někdy jako kámošky, ale že máma spoustu věcí nechápe. Lucka také pojmenovala svůj pocit, že jí máma nevěnuje dostatek pozornosti a všechno se točí jenom kolem bráchy. Lucka mi řekla, že tím co udělala, na sebe chtěla hlavně upozornit. Ví, že to nebyl ten nejlepší způsob, a taky ví, že už to nikdy neudělá. Interaktivní materiály, ani jiné pomůcky, zde nebyly vůbec potřeba. Nejlepším nástrojem pro zjištění Lucčiného názoru byl rozhovor, aktivní naslouchání, nehodnocení a vyjádření pochopení. To by si Lucka přála slyšet také od mámy, sama jí to ale nedokáže říct. Domluvily jsme se, že mámě řeknu, o čem jsme spolu mluvily. Tato možnost se Lucce moc líbila.

Při dalším setkání s maminkou předávám informace od Lucky. Maminka poslouchá a je ráda, že o tom s Luckou mluví i někdo další. Zároveň i máma potřebuje vyslechnout a uvést, jak celou situaci vnímá ona.

Má Lucku moc ráda a chce pro ni jen to nejlepší. Zároveň je pro ni těžké slyšet, že Lucka potřebuje více její pozornosti. Má pocit, že se jí věnuje dost.

Blíží se schůzka s kurátorkou, kam má jít Lucka společně s mámou. Mluvíme spolu o tom, co ji tam čeká, a proč tam jde. Lucka by byla ráda, kdybych tam s ní šla jako podpora. V termínu setkání nemůžu, ale nabídla jsem Lucce, že se spojím s paní kurátorkou a předám jí informace, že si Lucka přeje být na setkání vyslyšena bez přerušování. Máma jí totiž často skáče do řeči a nenechá ji věci doříct. Spojila jsem se s kurátorkou a předala jsem informace, tak jak jsme se domluvily s Luckou. Ta reagovala na Lucčin požadavek vstřícně.

Při dalším setkání jsem se s Luckou bavila, jak setkání probíhalo. Řekla mi, že to bylo v pohodě. Mámu pracovnice poslaly s bráchou na procházku a ona měla dost prostoru na to se sama k věci vyjádřit. Bylo to fajn. Je ráda, že k nim domů chodím a pomáhám jí komunikovat s mámou. Domluvily jsme se s mámou i Luckou, že mohu být prostředníkem pro komunikování náročnějších témat. S touto domluvou Lucka i máma souhlasí a je to pro ně cesta, jak si do budoucna snad i lépe porozumět.

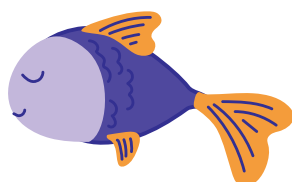

Organizovala jsem případovou konferenci na téma: Jak by měla vypadat komunikace mezi tátou a pěstouny dítěte. Mezi pěstouny a tátou bylo velké napětí a narušené vztahy. Kvůli velkému riziku, že na setkání může dojít ke konfliktu, nebyla přítomnost Sabinky doporučena ze strany pracovnice referátu NRP. Na toto setkání však bylo třeba přinést Sabinčin náhled na celou situaci. S pěstounkou jsem se dopředu domluvila, že na našich setkáních budu pracovat i se Sabinkou a zjišťovat její názor pomocí interaktivních materiálů. Pěstounka souhlasila.

Na prvním setkání jsem si povídala jen s babičkou a dědou a seznamovala se s celou rodinou. Sabince jsem se představila a vysvětlila jí, co je mým úkolem. Na první setkání jsem jí vytiskla pouze omalovánky. Na konci prvního setkání jsem jí vysvětlila, že se samotné případové konference nebude účastnit, ale je důležité, aby všichni účastníci věděli, jak situaci vnímá. Sdělila jsem jí, že na další setkání přinesu obrázky, u kterých si spolu budeme povídat o jejích přáních a o tom, co by potřebovala.

To, co spolu vytvoříme, bych pak ráda vzala s sebou na setkání, kde bych to vystavila. „Mohla bych?“ zeptala jsem se. Na Sabince bylo vidět, že je nervózní. Měla jsem informaci, že je do konfliktu také vtažena, což na děti vytváří neúměrný tlak, chtěla jsem tak pracovat velice citlivě.

Na dalším setkání jsem jí požádala, aby namalovala svoji rodinu. U malování rodiny mi povídala o členech rodiny, jak se jmenují, jestli chodí do školy, kdo má jaké povinnosti. V dětech vzbuzuje důvěru, když se někdo zajímá o „jeho lidi“ a také je důležité, aby si pamatoval jejich jména. Na dalším setkání jsme pracovaly s obrázkem jednorožce, pomocí kterého se mohla Sabinka „zasnit“, jaké by chtěla mít super schopnosti. Také jsme se pustily do příběhu, který popisuje cestu malého chlapce. Průvodkyní je mu liška, která pomáhá zvládnout všechny fáze cesty. Sabinka řešila v těchto pracovních listech spíše vztahy se sourozenci, a co jí pomáhá to zvládnout.

Na poslední setkání jsem přinesla interaktivní pomůcku, karty „Moře emocí“, kde jsou rybičky, které projevují různé emoce. Již malé děti mají schopnost číst lidské emoce. Nejsou schopny je mnohdy pojmenovat, ale tato pomůcka dětem velmi pomáhá vyjádřit, jak se cítí nebo jak vnímají lidi okolo sebe. Sabinku jsem poprosila, ať vybere pro jednotlivé členy rodiny rybičku a tyto rybičky pak rozestaví, jak chce. Pro sebe Sabinka vybrala vyděšenou rybičku, vedle sebe dala tatínka, který se usmívá a drží malou rybičku pod křídlem. U rybiček jsem popsala, koho vyjadřují a stejně je poté rozestavěla na případové konferenci před účastníky.

Před samotnou případovou konferencí jsem facilitátora upozornila na rizika setkání a také informovala o materiálech, které jsme se Sabinkou přichystaly. Před setkáním jsem pracovní listy, obrázek rodiny a rybičky zastupující členy rodiny vystavila v místnosti, kde se setkání konalo tak, aby na ně bylo dobře vidět. Facilitátor na začátku setkání účastníky informoval, že Sabinka připravila s organizátorkou materiály, na které se mohou podívat. Interaktivní pomůcky, např. pracovní listy Lumos jsou výborným

materiálem na zjišťování potřeb dětí. Je důležité mít promyšleno, proč toto zjišťuji, kam tím směřuji a také to vysvětlit dítěti. Zeptat se, jestli to dál mohu použít nebo ukázat. Nepracuji s těmito materiály vždy, někdy stačí si s dítětem kreslit, tvořit nebo hrát. Někdy to bude pouhé kreslení, tvoření nebo hra a tím si budování vztahu s dítětem, ale dítě se u takové činnosti vždy uvolní, cítí se příjemně a jde s ním pak vést fajn rozhovor např. na zjištění toho, jak se mu daří a co by potřebovalo. Některé děti nejsou zvyklé mluvit s dospělákem, který třeba zjišťuje, jak se měly ve škole nebo co je trápí.

V tom případě se mi osvědčila hra s telefonem. Při telefonování (vzít si hračku telefonu) se ostýchavé nebo méně mluvné děti lépe uvolní. Každé dítě je jiné, stejně tak jako pracovník a je důležité si najít způsob, který je oběma příjemný, protože na to neexistuje jeden manuál. Přirozenost je dalším důležitým parametrem, který беру v potaz. Je fajn použít fantazii a mnohdy improvizovat a vlastně si v tom tak trochu hrát.

V rodině Jaroslava působí služba SAS již řadu let. Spolupracuje se zde zejména na tom, aby doma bylo zajištěno klidné a bezpečné prostředí pro jeho školní přípravu a celkově zdravý osobnostní vývoj. Častým tématem schůzek s matkou byly problémy syna ve škole, za které si často ze školy odnášel poznámky nebo důtky. Matka má pak ve zvyku tyto prohřešky řešit zákazy a nadávkami, které zafungují, avšak většinou jen krátkodobě. Právě výbuchy vzteku totiž byly častým důvodem školních výchovných problémů. Na konci školního roku se jeho chování i podle třídní učitelky zlepšilo, možná mimo jiné i v důsledku „pohrůžky“ pobytem ve středisku výchovné péče. Do něj Jaroslav nechtěl, jelikož očekával narození malého bratra a těšil se na něj. Na jaře 2021 k Jaroslavovi docházel doučovatel, který mu pomáhal zvládat učivo, zejména při v distanční výuce. Individuální doučování Jaroslavovi sedělo, zdálo se, že mu imponuje trávit čas se starším chlapcem, který mu věnuje pozornost.

V poslední době bylo hlavním tématem spolupráce zejména zajištění hladkého přechodu Jaroslava z nižšího na vyšší stupeň základní školy, a to jak v rovině chování, tak v rovině prospěchu. Jaroslav neměl ve třídě příliš dobré vztahy, proto na jaře matka se synem vyslovili přání přestoupit na druhou ZŠ ve městě. K tomu ale nakonec nedošlo a bylo tedy nutné umírnit problémy ve své stávající třídě.

Ve všech krocích jsem kladla důraz na zapojení a vyjádření samotného Jaroslava. Vedli jsme rozhovory o jeho koníčcích nebo o tom, co ho ve škole baví. Cílem mapování potřeb bylo pomoci samotnému Jaroslavovi pojmenovat možné příčiny jeho výbuchů vzteku a přijít na to, jaké by mohly být pro Jaroslava problematické oblasti a co by ve svém životě potřeboval změnit.

Jelikož má klient 13 let, svojí mluvou se zdá být ještě vyspělejší a ocitá se na prahu puberty, bylo potřeba vymyslet alternativu k pracovním listům, které jsou pro Jaroslava už příliš infantilní a pravděpodobně by je nebral vážně.

K mapování potřeb jsem využila několik způsobů, některé z nich zdánlivě běžné: rozhovor s tabletem, dotazník o doučování, učení a vztahu k povinnostem, rozhovor v přirozeném prostředí a Dixit.

Tablet jsme v rozhovoru použili proto, aby se Jaroslav dokázal lépe vyjádřit pomocí videí nebo různých obrázků. Měl zájem mi ukazovat stále další a další věci, u kterých jsem postupně zjišťovala, co ho baví a co má rád. Pouštěl například ukázky z akčních filmů, u kterých jsem se ho ptala, které postavě fandí a pomohlo nám to pochopit povahu osobností, ke kterým vzhlíží a které mu naopak nesedí. Dále se u sledování svěřil, že ho baví poslouchat při sledování angličtinu a číst titulky, že by se ji rád více naučil. Došli jsme přitom také k tomu, že by měl rád doma boxovací pytel, jelikož by v něm mohl ventilovat svůj vztek.

Dotazník, který jsem použila, byl školní prací doučovatele k předmětu „pedagogická diagnostika“. Dotazník jsme společně konzultovali a já ho poté vnesla Jaroslavovi jako hodnocení doučování. Položky v dotazníku se však týkaly i vztahu k učení, jeho pocitů při trestech a naopak pochvalách za to, když se mu něco povede, nebo směřoval také na konkrétní osoby, které jej kárají a naopak chválí. Z některých jeho odpovědí vyplynulo, že jedním z důvodů může být nedostatek prostoru věnovaný jemu jako individualitě, a to jak doma, tak například od učitelky. Matka jej kárá, aniž by vyslechla, čemu například v učivu nerozuměl. Ve škole je to podobně a týká se to i jeho výchovných problémů. Například jde podle Jaroslava o obranu, nicméně vyučující toto chování vyhodnotí jako Jaroslavovu iniciativu a aniž by mu dala prostor k vysvětlení, přejde rovnou k potrestání.

Jaroslav chodí ven s kamarády, několikrát jsem je potkala, jak si jdou zakopat. Když jsem k tomuto byla Jaroslavem přizvána, neodmítla jsem, zapojila jsem se a vedla přitom s Jaroslavem přátelský rozhovor o tom, s kým chodí ven, co dělají a co dělával dříve za sporty. Předpokládala jsem, že toto prostředí je pro Jaroslava uvolněné a bezstarostné. Tyto rozhovory mi pomohly lépe pochopit, že Jaroslav k sobě vyhledává starší kamarády a školní kolektiv mu nevyhovuje právě pro jejich nižší věk.

Poslední technikou, kterou jsem s Jaroslavem mapovala potřeby, jsou Dixit karty. Byly vyzkoušeny jen při jedné rychlé návštěvě, jednou krátkou hrou s Jaroslavem jsem ale ověřila jejich obrovský potenciál. Lze si připravit otázky typu „Vyber, jak se cítíš, když tě pokárá učitelka před celou třídou.“ Jaroslav si vybere ze šesti karet, které má v ruce, poté vyloží tři a já hádám, kterou si zvolil. Pokud uhodnu, беру si herní žeton, pokud hádám špatně, žeton je Jaroslava. Při interaktivní práci s dětmi a mládeží jsem se opakovaně setkala s použitím Dixit karet, často jen jako pouhé obrázky k lepšímu vyjádření pocitů dítěte. S Jaroslavem jsem však přidala herní prvek, díky kterému se celá aktivita lépe uvedla – nejen jako série otázek s barevnými obrázky, ale prostě jako hra. Zdálo se mi, že prvek soutěživosti podnítil Jaroslava k intenzivnějšímu přemýšlení. Při hře má pak také větší tendenci vysvětlovat své volby, což je přesně to, co mě zajímalo nejvíce. Mapování potřeb pomocí Dixitu plánuji důkladněji vyzkoušet při dalších setkáních.

S matkou Jaroslava jsem mluvila o tom, co mi z našich sezení vyplynulo. Otevřela jsem s ní téma výchovných stylů a způsobu komunikace. Matka říkala, že syn se nechová vždy hezky a ona cítí potřebu mu „vyčinit“.

Poukazovala jsem na to, že Jaroslav se opravdu chvíli chová lépe, když mu matka vynadá. Znamená to, že na něj má vliv, možná větší, než si sama myslí, a že by tohoto vlivu mohla využít i opačně. Snažila jsem se o to, aby matka více zvažovala různé možnosti pozitivních motivací k úkolu místo trestů, zákazů a nadávek, které mohou být právě i jednou z příčin jeho výbuchů agrese a výchovných problémů ve škole. Její syn se motá v kruhu, kdy ve škole něco provede, doma dostane vyčíněno, což v něm probouzí další frustrace a vzteklé nálady.

Matka jako někdo, kdo má evidentní vliv, může tedy být někdo, kdo se pokusí ho z tohoto kruhu vytáhnout. Musí ale opustit navyklé vzorce chování vůči synovi. Matce opakovaně navrhuji například techniku, kdy vždy, když bude mít na jazyku pokárání, zkusí se nejdříve nadechnout a na něco se syna zeptat. Dále se snažím poukazovat na důležitost rozhovorů a aktivního naslouchání při komunikaci mezi ní a synem. Tato témata jsou s matkou otevírána opakovaně. Často říká, že se snaží, ale sama jsem někdy svědkem příliš příkrého řešení situace. Do budoucna je tedy kromě dalšího mapování potřeb se synem nutné také přemýšlet nad způsoby, jak jeho potřeby efektivně předat okolí a jak jej přimět, aby na tyto potřeby bralo ohled.

